

С.Д. Рєзников

здобувач

(Одеський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343

ЩОДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧИННИКІВ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ПРИЧЕТНИХ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ

У статті надається аналіз соціально-психологічним чинникам, що впливають на протиправну поведінку неповнолітніх, причетних до злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Ключові слова: незаконний обіг наркотиків, підліткова наркозлочинність, наркоугруппування, соціальні чинники, психологічні чинники.

В статье анализируются социально-психологические факторы, влияющие на противоправное поведение несовершеннолетних, которые причастны к преступлениям, связанных с незаконным оборотом наркотиков.

Ключевые слова: незаконный оборот наркотиков; подростковая наркопреступность, наркогруппировки, социальные факторы, психологические факторы.

The article analyzes social and psychological factors that affect the wrongful conduct of minors involved in crimes related to drug trafficking./

Keywords: drug trafficking, teen drug crime, drug gangs, social factors, psychological factors.

Постановка проблеми. Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується високим рівнем злочинних проявів, в тому числі і збоку неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх обумовлюється взаємним впливом негативних фактів зовнішнього середовища та особистості самого неповнолітнього. Вона також реагує на негативні зміни в державі, а отже, в суспільстві створено тенденцію до зростання загальної злочинності на довгі роки, оскільки добре відомою є залежність рівня рецидивних злочинів вад тих, хто перший злочин вчинив у неповнолітньому віці. Також багато кримінологічних досліджень свідчать про таку закономірність: чим раніше людина стає на злочинний шлях, тим довшим і небезпечнішим він є, а людина - менш виправною.

В сучасних умовах викликає занепокоєння ситуація, що склалася у сфері сім'ї та шлюбу. Більше одного мільйона дітей виховується у неповних сім'ях. Кожна десята дитина народжується у матерів віком до 30 років поза шлюбом. Кризовим можна назвати стан організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, організації праці на виробництві. Знижується культурна інфраструктура, що створювалась в Україні десятиліттями. Значній кількості неповнолітніх властива наркогенна орієнтація, що стає причиною різкого зростання правопорушень і злочинів серед підлітків.

Виклад основного матеріалу. У 80-ті роки минулого століття кри-

мінологи досить повно на той час вивчили процеси та явища соціальної дійсності, що створювали негативні умови для життя, виховання неповнолітніх, які у свою чергу сприяли вчиненню злочинів. До їх, наприклад, було віднесено значну соціальну диференціацію неповнолітнього населення за рівнем матеріальної забезпеченості, соціальним статусом (у тому числі й за походженням); порушення принципів оплати праці, споживання грошових та інших матеріальних благ (життя не відповідно до доходів у батьківській сім'ї, низька чи зрівняльна оплата праці вихователів і педагогів тощо); різницю в характері й змісті навчання, виховання та праці окремих груп дітей і підлітків, що визначає як відмінності їхніх сьогodнішніх позицій у житті суспільства, так і відмінності цих позицій на найближчу перспективу; процеси руйнування батьківської сім'ї, що супроводжуються істотними змінами традиційних відносин щодо виховання неповнолітніх; обтяженість алкоголізмом, нервово-психічними, хронічними захворюваннями окремих груп населення, включаючи батьків, інших осіб, відповідальних за виховання дітей і підлітків; суперечність між суб'єктивним прагненням дітей і підлітків до самостійності та об'єктивним звуженням її реальних меж заходами, що застосовуються інститутами соціалізації (сім'єю, школою тощо); суперечність між духовними й матеріальними потребами дітей і підлітків, їхніх батьків і реальними можливостями їх задоволення; низький рівень правової культури, значну деформацію моральної та правової свідомості) окремих груп неповнолітніх, їхніх батьків, інших вихователів; традиційне здійснення основних виховних функцій стосовно неповнолітніх особами, котрі не мають необхідної професійної підготовки в цій галузі; недостатнє ресурсне і кадрове оснащення сфери життєдіяльності суспільства, спеціалізованої для проведення цілеспрямованої роботи з виправлення й перевиховання дітей і підлітків, та багато інших [1, с. 62].

Деякі з зазначених причин і умов є актуальними й зараз, проте сучасні реалії відзначаються політичними, економічними, соціальними та іншими суперечностями, які справляють негативний вплив на життєдіяльність людей, у зв'язку з чим утворилися нові причини й умови вчинення злочинів, в тому числі і з боку неповнолітніх у сфері незаконного обігу наркотиків. Потрібно зазначити, що жодна з причин антигромадської поведінки індивіда не діє ізольовано від цілого комплексу несприятливих обставин попереднього розвитку особистості та ситуації, яка склалася до моменту вчинення злочину [2, с. 177]. Так, брак виховання у родині та випадки жорстокого поводження з дітьми призводить до того, що підлітки покидають сім'ю, тікають з дому і бувають змушені бродяжити. Обстеження сімей підлітків, які перебували в притулках для неповнолітніх, показало, що батьки або опікуни не займалися вихованням дітей, зловживали спиртними напоями, допускали немедичне вживання наркотичних речовин. На вулиці підлітки нерідко підпадають під негативний вплив з боку осіб, які ведуть протиправний та антигромадський спосіб життя. Раніше засуджені особи, які не стали на шлях ви-

правлення, діють із «далеким прицілом», адже неповнолітніх як нікого простіше втягнути у вчинення злочину, створити навколо себе групу аморальних підлітків, готових до вчинення будь-якого злочину згідно з установкою дорослого злочинця. Підбурювання з боку дорослих злочинців здебільшого залишається латентним. Звідси розповсюдженість вживання неповнолітніми алкогольних напоїв, наркотичних засобів та психотропних речовин. Незаконний обіг наркотиків виступає одним із головних чинників загострення оперативної обстановки у підлітковій середі, та є головною передумовою вчинення загальнокримінальних корисливо-насильницьких злочинів. Тому, слід більш детально зупинитися й на інших, не менш важливих, чинниках, що впливають на мотивацію вживання наркотиків, особливо підлітками. Так, Д.Й. Никифорчук, Г.М. Бірюков, В.І. Лебеденко визначають наступні:

- труднощі особистого характеру в орієнтації (інформованості) у сучасному бюрократизованому й індустріально-розвиненому суспільстві, пов'язані з психічним навантаженням. Рівень орієнтації у значній мірі визначає поведінку особи (підлітка) у критичній ситуації, і конкретно його реакцію на пропозицію вжити наркотики.

- протест проти прийнятих у суспільстві цінностей і норм, що може підмінятися використанням визначених стримуючих заходів (наприклад, заборона незаконного вживання наркотиків та алкоголю);

- невизначена перспектива й страх перед майбутнім, насамперед у сфері освіти й трудової діяльності;

- суспільні зміни при зміні поколінь і пов'язані з цим конфлікти між поколіннями;

- труднощі, обумовлені сімейними проблемами й невміння батьків створити в сім'ї сприятливий психологічний клімат;

- вживання наркотиків завдяки відповідним прикладам і нелегальній рекламі наркотичних засобів;

- труднощі у соціальній адаптації чи нездатність приймати й асимілювати загальноприйняті установки, норми і традиції;

- спотворена самооцінка, почуття незахищеності;

- ефект «групи однолітків» - уперше наркотики особи вживають у групі однолітків [3, с. 8].

До основних причин зростання наркоманії серед неповнолітніх А.В. Заболотна відносить:

- втрата молоддю соціальної орієнтації, зруйнування створених попередніми поколіннями ідеалів і відсутність нових;

- бажання втекти від нестабільної реальності

- спроби швидкого збагачення;

- пошуки «гарного життя» [4, с. 192].

Різноманітні мотиви та причини також описані в різних наукових роботах [5, с. 223; 6, с. 72]. Проаналізувавши їх, можна поділити мотиви та причини вживання наркотиків неповнолітніми на такі групи:

- соціальні (широке розповсюдження та зловживання наркотичними

речовинами у певній місцевості; доступність наркотичних засобів; активна пропаганда, особливо у ЗМІ, певних напрямків молодіжної субкультури, пов'язаної із вживанням наркотиків, пропаганда легалізації наркотиків; алкоголізм, наркоманія в родині та інші форми протиправної поведінки);

- соціально-психологічні (у підлітків - наслідування прикладу старших товаришів та податливість тиску з їх боку, бажання бути таким як усі, протестна поведінка, спрямована проти старших; цікавість, спроба притупити негативні емоції);

- біологічні (фізична та психологічна залежності).

Однією з головних причин вживання наркотиків та вчинення правопорушень в сфері НОН серед молоді, на нашу думку, є, обумовлені моральним занепадом на лоні соціальної кризи. Соціалістична система цінностей, що існувала впродовж десятиліть, самоліквідувалась, нова ж система й досі так і не сформувалась. Брак державної ідеології, чітких ідейних орієнтирів, розмитість морально-етичних норм у суспільстві. Це призводить до:

- розповсюдження в ЗМІ так би мовити "наркотичної ідеології", включаючи пропаганду до вживання збуджуючих та одурманюючих засобів, як невід'ємного атрибуту сучасної молодіжної субкультури;

- демонстрації відповідних сцен в кінофільмах, відеофільмах, телепередачах, нейтралізуючих негативне відношення до наркотиків у масовій аудиторії і, навпаки, штучно розпалюючи інтерес до них.

Оскільки держава, церква, інші соціальні інститути мають вкрай незначний вплив на формування системи суспільних поглядів основної частини населення, насамперед молоді, то її місце намагаються зайняти наркотична субкультура, тоталітарні секти, що культивують екстремальний індивідуалізм та егоцентризм, відмову від участі у суспільному житті, пропагують адитивні засоби як шлях втечі від суспільства. В умовах різноманіття ідейних поглядів, невизначених морально-етичних цінностей усе частіше неповнолітніх приваблюють філософія, ідеологія, норми й цінності злочинського світу, його традиції, ритуали з їх емоційністю та насиченістю. Публічний показ способу життя «крутих», їхніх естетичних цінностей, «гарного життя» зумовлює необхідність особливої уваги з боку батьків і педагогів, які у свою чергу повинні розуміти глибинні прагнення підлітків до самореалізації, до незвичайного, забороненого і в той же час формувати в них загальнолюдські морально-етичні цінності. За умови кризи суспільної та державних сфер має місце неминуче, у таких ситуаціях, падіння престижу чесної праці, служби в державних установах. Авторитет набувають особи, які досягли матеріального достатку, незалежно від джерел їх доходу. За такої ситуації наркобізнес починає розглядатися багатьма як досить прийнятне джерело набуття грошових засобів.

Поширенню наркоманії сприяє і проблема браку у навчальних закладах відповідних методичних розробок для успішної пропагандистської роботи в нових умовах деідеологізованого суспільства, де часом не

використовується той багатий матеріал, який останніми роками дає періодична преса.

Висновки. Ці і багато інших негативних соціальних факторів стають причиною протиправної поведінки неповнолітніх у сфері незаконного обігу наркотиків. Крім того, неповнолітні з різним рівнем інтелектуального та вольового розвитку, різним темпераментом та характером, різним колом інтересів неоднаково реагують на факти протиправної поведінки. У зв'язку з цим вивчення і використання психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників є однією з умов, що впливають на організацію роботи, спрямованої на протидію злочинності серед неповнолітніх.

Бібліографічні посилання

1. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. - М.: Юридическая литература, 1981. – 272 с.
2. Тарарухин С.А. Преступное поведение: Социальные и психологические черты. - М., 1974. – 361 с.
3. Никифорчук Д.Й., Бірюков Г.М., Лебеденко В.І. Про шкідливість наркоманії: Ірпінь: Національна академія державної податкової служби України. – 2003. – 142 с.
4. Заболотна А.В. Актуальні проблеми боротьби з наркоманією// Вісник ЛІВС МВС України. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1998. - № 4. - С. 190-195.
5. Романова Л.И. Наркомания и наркотизм. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 323 с.
6. Герасименко А.В. Профілактика злочинності неповнолітніх// Бюлетень з обміном досвідом: науково-практичне видання. – 2005р. - № 158. – С.72-75.

Надійшла до редакції 26.12.2012